

“LUOVAN MUUNTELUN” TOIMENPITEISTÄ

KIMMOTÄHTINEN

Pekka Nissilä

Jo katoavaksi luonnonvaraksikin luonnehdittu sovittaminen on olennainen elementti niin musiikin esittämisessä kuin taltiointissakin. Musiikillisen tietotaidon lisäksi siihen liittyy luovaa taiteellista toimintaa ja tekijänoikeudellisia toimenpiteitä. Näiden seikkojen tiimoilta aiheesta keskustellaan kentällä jatkuvasti, ja nyt alkavassa Muusikko-lehden artikkelisarjassa pyritään aihetta lähestymään useasta näkökulmasta.

Musiikkiteos syntyy säveltäjän toimesta. Se tallentuu jossakin muodossa enemmän tai vähemmän viimeisteltyinä tekijän pään lisäksi esimerkiksi nuoteille tai johonkin tallennelaitteeseen. Etenkin rytmimusiikin maailmassa teoksen elementit voivat alkuperäisessä muodossaan

olla hyvin yksinkertaisia ja kestoltaan varsin lyhyitä. Esitysten ja julkaistavien tallenteiden aikaansaamiseksi teokseen liittyy tilanteesta riippuen vaihtelevia toimenpiteitä, joilla teos rakennetaan varsinaiseen esityskuntoon kunkin tilanteen edellyttämällä tavalla. Tämän työn tekijää kutsutaan sovittajaksi. Sovittaa voi toki ilman välitöntä liittymäkohtaa tiettyyn levytykseen tai esitykseen.

Joku siis muovaa tai jopa kehittää sävellyksen soinnutuksen, valitsee säestysrytmin, päättää soitinkokoonpanon, miettii kunkin soittimen (ja laulujen) osuudet, rakentaa kappaleen etenemisrakenteen – alkusoiton, säkeistöjen ja kertosaakeistöjen määrän ja järjestyksenkin, välisoitot, lopetuksen – tekee sävel-lajimuutokset esimerkiksi solistin mukaan, kirjoittaa nuotit usein kaikille asianosaisille, ja saattaa vielä käytännössä osallistua esityksen harjoittamiseen sekä esitykseen johtajana että muusikkonakin.

Sovittaminen on luvanvaraista

Teoston asiakasoppaassa lukee, että “sovitukseen pidetään ole-

massaolevan sovitetun tai sovitattoman teoksen musiikin luovaa muuntelua. Sovittaja on se luonnollinen henkilö, joka muuttaa tai muuntelee olemassa olevaa sävellystä siten, että hänen luova panoksensa teoksen asuun on selvästi tunnustettavissa riippumatta siitä kuka teoksen esittää”.

Teoston käytännössä lähtökohta on siis, että on olemassa teos, ja kyse on musiikin nimenomaan luovasta muuntelemisesta. Sovittaminen edellyttää tekijän lupaa. Esittäjän tulkinnallinen panos ei tee esityksestä sovitusta; ei ainakaan Teoston näkökulmasta, jossa sovituksella täytyy olla jonkinlainen objektiivisesti todennettavissa oleva perusta, kun aletaan puhua sovittajan osuudesta tekijänoikeuskorvauksista.

Mikäli tekijä myöntää sovitustaluan, sovittajan osuus teoksen ko. sovituksen tekijänoikeuskorvauksista on 11,11 % kustannetun teoksen osalta ja 16,67 % manuksen (= kustantamattoman) osalta. Sovittajan osuus vähennetään pääsääntöisesti säveltäjän osuudesta.

Tämän oletusjaon lisäksi on olemassa myös kaksi poikkeavaa tapaa: **sopimusjaossa** sovittajan

osuus tulee sanoittajankin osuudesta, **tasaavassa muuntelujaossa** sekä säveltäjän, sanoittajan että kustantajan osuuksista, jolloin näiden kolmen osuudet jäävät yhtä suuriksi (ä 29,63 %).

Oletusjako on siis yleisimmin käytetty, tasaava muuntelujako harvinaisnais muttei poikkeuksellinen. Viimemainitusta kuulee alan piireissä kommentteja, että etenkin ulkomaille suuntautuvassa toiminnassa (mm. rockbändit) sitä mallia olisi käytössä. Myös tekijäomisteisissa kustantamoissa tuntuu olevan halukkuutta tasaavaan muuntelujakoon.

Kaikki ei käy

Teostoon siis rekisteröidään sellaiset luvalliset sovitukset, jotka ylittävät teoskynnyksen. Tällaisia sovituksia käytettäessä sovittaja saa lähtökohtaisesti oman osuutensa tekijänoikeuskorvauksista. Käytännön ongelmatilanteiden kautta Teostoon on muotoutunut luettelo niistä toimenpiteistä, joita ei laskea sovitukseksi. Kaikkia tyydyttävää yksimielisyyttä siitä, mitä sovitus on, ei varmaankaan löydy. Tässä kuitenkin muutama niistä sävelteoksiin

kohdistuvista muutoksista, jotka eivät oikeuta sovittajaosuuksiin (Teoston jakosäännöstä):

- helponnettujen versioiden laatiminen esittäjistölle
- teoksen tai yksittäisten äänien siirtäminen toiseen äänialaan tai toisille soittimille tai lauluäänille
- soittaminen ilman luovaa panosta
- tyyllillisen elementin lisääminen ilman luovaa panosta
- sovitustekemisen tekeminen esimerkiksi kuulonvaraisesti.

Helppous ja yksinkertaisuus

“Helponnettujen sovituksen” käsitteeseen sisältyy monitahoista problematiikkaa. Tekninen yksinkertaistaminen ei aina tuota tulokseksi esimerkiksi harmonista yksinkertaistusta, vaan jopa päinvastoin. Esimerkiksi kitaran sointuotteissa osa nelisoinnuista on yksinkertaisempia kuin kolmisoinnut, eli tulos on teknisesti helpompi, mutta harmonisesti laajempi, mikä vaikuttaa sovituksen sävyyn. On selkeästi taiteellinen ratkaisu, soinnutetaanko kolmi- vai nelisoinnuilla. Teoksen yksinkertaistaminen voi täten olla luovaa muuntelua.

“Pelkistetyn” version tekeminen on usein vaativampaa kuin pienemmän materiaalin rikastuttaminen: pois ottaminen olennaisen kuitenkin säilyttäen on hyvin vaativa työ. Toisaalta puhallinkvinteton laajentaminen sinfoniaorkesterille pysyen kuitenkin uskollisena tyyliin on iso työ ja vaatii varmasti myös luovaa panosta.

Uskollisuuden karikat

“Olennaisen säilyttäminen” on ratkaiseva ilmaus ja kaksipiipainen asia. Jos siihen sovitussessaan pyrkii, on pysyttävä alkuperäiselle teokselle uskollisena, ja silloin erojen osoittaminen muina kuin teknisinä seikkoina voi olla vaikeaa. Kysymyksessä on siis joka tapauksessa vaativa ammattilaisen työ, josta pitäisi maksaa sen mukaan myös työpalkkaa.

“Tyyllillisen elementin lisääminen” tuo mukanaan äkkiä luovaa panosta. Jotta vaihto olisi järkevän kuulosta kautta linjan, ei pelkkä tekninen, nopeasti esitystilanteessa tehty muuttaminen

varsinaisesti vielä valssista teefoksia. Tämähän on sinänsä tanssimuusikoille hyvinkin tuttu asia käytännössä. Mutta esimerkiksi rumpukompin lisääminen johonkin pelimannijenkkaan ei siis vielä ole sovittamista.

Kuka määrittelee luovuden?

Kaiken kaikkiaan on vaikea määritellä suoralta kädeltä mikä on “luova panos”. Esimerkiksi riittävän iso modulaatio aiheuttaa soittimien rekisterien suhteen ongelmia, joiden ratkominen voi edellyttää luovaa panosta, kun taas “kuulonvaraisten sovitustekemisen” on rytmimusiikin lähes jokapäiväistä arkea. Taannoisten vuosien käännösversioitehtailussa transkriptio on automaattisesti rekisteröity sovituksena. Sitä kutsuttiin siinä ympyrässä sovitamiseksi, ja siihen törmää näinäkin päivinä.

Täydellinen lista muutoksista, jotka eivät oikeuta sovittajaosuuksiin, löytyy artikkelin lopun Teosto-linkistä.

Tulkinnasta tekijyyteen

Mikäli sovittajan merkintöjä ei voida todentaa riittävällä tarkkuudella, sovittajan panos voi olla vähäinen verrattuna esittäjien panokseen. Esimerkiksi modernimman jazzin piirissä tämä tulee esiin jatkuvasti. Esitys voi tuottaa hyvinkin erilaisen soivan lopputuloksen teoksesta, mutta se on paljolti hetkestä kiinni. Kyseessä voi olla ennemminkin tulkinta, jos kohta teoskynnyksen ylittämässä tai luovuudessa ei ole mitään vähimmäisaikarajaa.

Modernissa musiikkituotannossa nimenomaan sovittajan, tuottajan, miksaajan ja muusikon roolijaot voivat olla hyvinkin vaikeasti määriteltäviä. Kullakin on oma tontti: tuottajalle kuuluvat tietyt asiat, äänittäjälle tietyt jne. Taiteellinen tuottaja saattaa – ainakin se hänen toimenkuvaansa kuuluu – puuttua myös sovituksen, ja niin pitkälle, että se on jo selkeästi musiikillisiin ratkaisuihin puuttumista. Teoston käytännössä tuottaja, miksaaja tai muusikko voi olla sovittaja, mikäli hän on tuonut todennettavissa olevan luovan panoksen teoksen muunte-

luun, ja jonka panoksen säveltäjä hyväksyy. Tuotantoroolit tai -nimikkeet kertovat tuotantoon osallisten toimenkuvista työ- ja toimeksiantosuhteissa, mutta eivät lopulta ratkaise tekijänoikeudellisia rooleja.

Sovittajasta kanssasäveltäjäksi

Alkuperäismateriaalilla pelavassa rockbändissä on useimmiten niin, että on joku tekijä, joka tekee sointukierron ja laulumelodian, mutta niin sanotusti loput tulee bändistä, ja bändi (jäsenet) merkitään sovittajiksi. Riittävän merkittävän idean – esimerkiksi niin sanotun kourun – mukaan tuonut jäsen saattaa nousta kanssasäveltäjäksi. Käytännössä säveltäjällä on edelleen lähtöidea, mutta etenkin originaalituotannossa ei useinkaan kannattaisi ajatella mukaan sovittajaa, vaan kanssasäveltäjää (co-writer).

Tästä on esimerkiksi rockpuolella kuultu esimerkkejä. Bändin säveltäjä/sanoittaja tuo teoksensa harjoitusperiodiin, jonka kestäessä muut muusikot tuovat niin paljon ideoita ja muutoksia musiikkiin, että teokset lopulta rekisteröidään Teoston kaikkien nimiin säveltämisen osalta (sanoitukset jäävät yksin alkuperäisen tekijän nimiin). Näin mekanisointi- ja esityskorvaukset (Gramex-korvausten lisäksi) mahdollistavat senkin, että ko. bändi voi jaksottaa työskentelyään joustavammin, kun kaikilla on tuloa keikkatulon lisäksi.

On vastaavasti kuultu tapauksista, joissa kanssasäveltäjä-kynnyks on selvästi ylittynyt projektin kestäessä, mutta teosrekisteröinnissä on lopulta kuitenkin noudatettu (päätekijän toimesta) vain sovittajaosuuksia. Sovittamisessakin on siis syytä päästä selville vesille viimeistään tekovaiheen kestäessä; puhutaan sitten työpalkasta, sovittajaosuuksista tai jopa kanssasäveltäjyydestä.

Osasovittajan arkipäivä

Jos (ja kun) bändissä yleensä sovittaminen jaetaan, niin esimerkiksi levytyksessä hieman myöhemmin mukaan tulleen jousisovittajan kannalta tilanne on ongelmallinen, kun siellä on

jo valmiiksi vaikkapa viisi sovittajaa jakamassa 11,11 %:n kakkua. Tällainen “osasovittaminen” on yleinen käytäntö, ja sillä ymmärretään siis esimerkiksi jousi-, puhallin- tai kuorosovituksen tekemistä johonkin teokseen.

Saattaa olla jo paljonkin taloudellista merkitystä sillä, jaetaan ko tekopalkkaa vai tekijäosuuksia. Jos osasovituksen rooli muodostuu lopputuloksessa teosta hyvin “nostavaksi”, alkaa jälkimmäinen vaihtoehto olla hyvinkin perusteltu. On kuitenkin syytä aina pitää mielessä, että palkka on korvausta tehdystä työstä, tekijänoikeuskorvaukset taas tuloa työn lopputuloksen käytöstä. Myöskään tietyn työ/tekijäpanoksen vaikutus kappaleen myyntiin tai tulo-odotuksiin ei sinänsä vaikuta panoksen tekijänoikeudelliseen lokerointiin.

Vähintäänkin kohtuullisen ison satsin tekemisestä on siis loogista laskuttaa aina myös tekopalkkaa. Mutta aikamme tendenssinä kun tuntuu olevan, ettei juuri millään taholla ole varaa – tai halua; “sähän saat teostoja” – maksaa tekemisestä juuri mitään, osuudet nousevat ennen pitkää neuvotteluun palkan sijaan. Realismia usein on, että sovittajan mahdollisuudet saada korvausta tulevat – ikävä kyllä – vain Teoston kautta.

Notaation eli stemmojen osuus on vielä asia erikseen, mutta käsitellään sitäkin tämän artikkelisarjan myöhemmässä vaiheessa.

www.teosto.fi => musiikin tekijät ja kustantajat => teokset => sovitukset ja käännökset => muutoksia, jotka eivät oikeuta sovittajaosuuksiin

Artikkeli perustuu osaltaan aiemmin SELVIS-lehdessä julkaistuihin, toimittajan tekemään referaattiin Säveltäjät ja Sanoittajat ELVIS ry:n järjestämästä sovitusseminaarista.